

Ferdo Šišić i (rano)novovjekovna hrvatska povijest

Hrvatski povjesničar Ferdo Šišić (1869-1940) bavio se pretežno hrvatskom poviješću ranoga i razvijenoga srednjega vijeka, no ogledao se povremeno i uspješno i u ranonovovjekovnim temama, kako u nekim pregledima hrvatske povijesti tako i u pojedinim specijaliziranim člancima. Tako je između 1906. i 1913. objavio Hrvatsku povijest u nakladi Matice hrvatske. Priredio je za tisak Hrvatske saborске spise za razdoblje od 1526. do 1630, koji su izašli uoči i za vrijeme Prvoga svjetskog rata u nekoliko knjiga, a prije stotinu godinu objavio je sintetski Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873. Uz to je pisao o izboru Ferdinanda I. za hrvatskoga kralja, politici Habsburgovaca prema Hrvatima do Leopolda I, zavjeri Zrinskih i Frankopana, barunu Franji Trenku i njegovim pandurima, a dio svojih interesa za hrvatsku povijest poklonio je i drugim ranonovovjekovnim temama koje je obrađivao u znanstvenim časopisima i ostalim publikacijama svojega vremena.

Ključne riječi: Ferdo Šišić, hrvatska povijest, rani novi vijek, 19. stoljeće

Hrvatski povjesničar Ferdo Šišić (1869–1940) bavio se pretežno hrvatskom poviješću ranoga i razvijenoga srednjeg vijeka, no ogledao se on uspješno i u (rano)novovjekovnim temama, kako u pregledima hrvatske povijesti tako i u pojedinim specijaliziranim raspravama. Iscrpan kronološki pregled Šišićevih radova, zajedno s biografskim podatcima, objavio je Viktor Novak među nekrolozima akademikâ u *Ljetopisu JAZU* poslije Drugoga svjetskog rata.¹ Imajući na umu potrebu za što cjelovitijim uvidom u profil Ferde Šišića kao znanstvenika i javnog djelatnika, cilj je ovoga priloga sažet osvrt na njegove važnije radove o ranome novom vijeku i 19. stoljeću s kontekstualizacijom glavnih tendencija i ocjenom doprinosa ukupnom razvoju hrvatske historiografije o problematici promatranoga razdoblja.

Ferdo Šišić je u Zagrebu 1900. objavio historijsku raspravu o barunu Franji Trenku i njegovim pandurima koji su za austrijskog nasljednog rata u doba Marije Terezije i Friedricha II. ratovali u Šleskoj, Austriji, Bavarskoj, na Rajni, u Češkoj i Nizozemskoj. Za to vrijeme, Vojna krajina je preustrojena u povojačenu carsku zemlju i habsburšku

1 V. Novak, „Ferdo Šišić“, *Ljetopis JAZU*, knj. 54, Zagreb 1946-1948, 362-443.

vojarnu, a u civilnoj Slavoniji obnovljene su županije koje su podvrgnute Ugarskoj. Nakon što je Marija Terezija 1740. stupila na prijestolje na temelju Pragmatičke sankcije, pruski kralj Friedrich II. osporio joj je kao ženi pravo na krunu u Svetom Rimskom Carstvu i zajedno s Francuskom i Bavarskom poveo rat protiv Habsburške Monarhije. Čim je pruska vojska upala u Šlesku, Marija Terezija je podijelila dozvolu Franji Trenku, slavonskome vlastelinu koji je služio u austrijskoj i ruskoj vojsci, da okupi dragovoljce i povede ih iz Osijeka na šlesko ratište. Poslije provale Francuza i Bavaraca u Češku i Austriju, slavonski dragovoljci, nazvani Trenkovim pandurima, ratovali su u Austriji i Bavarskoj, a kasnije i u Nizozemskoj. Trenk se borio i s Francuzima na Rajni i Prusima u Češkoj. Pri kraju rata izveden je zbog nasilja pred sud i osuđen na smrt, ali je nakon ponovne parnice utamničen kao doživotni zatvorenik u Spielbergu, gdje je 1749. umro. „Kako se prošle godine navršilo ravno sto i pedeset godina, od kako je u spielberškoj tamnici umr'o naš mlagjahni junak, to se pisac ovih redaka riješio, da napiše ovu radnju, želeći time u prvom redu odati dostojnu poštu čovjeku, što je kroz više godina bio od znatnog dojma po naš narod u Slavoniji, a onda zadovoljiti jednoj potrebi današnje potomčadi junačkih pandura; o Trenku i njegovim pandurima doduše se mnogo koješta priča i pripovijeda, ali slabo što istinito ili pouzdano zna“, objasnio je Šišić u predgovoru za svoju motivaciju za pisanje rasprave.²

U međuvremenu je Šišić u novinama i časopisima pisao o dvoboju između hrvatskoga bana Nikole Zrinskoga i bosanskoga paše Mehmeda 1554. godine. Pisao je o grofu Petru Zrinskom i knezu Franu Krsti Frankopan u stratištu 1671, o putovanju cara Josipa II. po Slavoniji 1768. i zaslužnim pojedincima poput Baltazara Adama Krčelića, Pavla Rittera Vitezovića i Jurja Rattkaya. Pisao je i o Hrvatima na bečkom sveučilištu od 1453. do 1630, dvostrukom izboru kralja u Hrvatskoj poslije bitke na Mohačkom polju, dvoru i dvorskoj politici cara Leopolda I, padu Mletačke Republike i ulasku Austrijanaca i Francuza u Dalmaciju, zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu i Martinovićevoj uroti, Hrvatima u Napoleonovoj vojsci, povijesnom elementu u romanu *Kletva* Augusta Šenoa, Franji Račkom kao izdavaču izvora i povjesničaru i drugim temama. U časopisu *Croatia*, koji je u doba politike „novog kursa“ izlazio u Budimpešti i popularizirao hrvatske teme na mađarskom jeziku, Šišić je pisao o geografskom razvitku Dalmacije i pitanju njezina sjedinjenja s Hrvatskom. Između 1906. i 1913. objavio je *Hrvatsku povijest* u nakladi Matice hrvatske, trilogiju u kojoj je obradio život hrvatskoga naroda od najstarijih vremena i vladara narodne krvi do sredine 19. stoljeća i kraljeva iz habsburško-lotarinške dinastije s dodatkom o izvorima i literaturi hrvatske povijesti prije Hrvatsko-ugarske nagodbe.³

Osim što je pisao o Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopan u „na braniku domovine“, banu Josipu Jelačiću, povijesti Dubrovačke Republike i prošlosti Dalmacije uoči i za vrijeme francuske okupacije, Ferdo Šišić je u povodu austro-ugarske aneksije nekadašnje osmanske pokrajine Bosne i Hercegovine održao u Ljubljani 14. studenoga 1908.

2 F. Šišić, *Franjo barun Trenk i njegovi panduri*, Zagreb 1900, 2.

3 Isti, *Hrvatska povijest*, I-III, Zagreb 1906, 1908. i 1913.

predavanje u kojem se, razmotrivši geografsko-etnografsko-historijske i državopravne razloge, zauzeo za „sjedinenje Herceg-Bosne s Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom u jedno državo-pravno tijelo“.⁴ Predavanje je tiskano u nakladi Hrvatske stranke prava, a sljedeće godine izašlo je i u prijevodu na njemački jezik. Zagrebački sveučilišni profesor i zastupnik za vinkovački kotar nije bio jedini koji je u to vrijeme tako razmišljao o Bosni i Hercegovini, imamo li na umu npr. pučkog tribuna Stjepana Radića i njegovu knjižicu *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, tiskanu iste godine u Zagrebu.⁵

Sastavljajući izvješće prema zaključku hrvatske delegacije u zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru u Budimpešti, Šišić je 1911. pisao o hrvatskom jeziku i uvrštenju hrvatskih govora u dnevnik zajedničkog sabora i ugarske delegacije za rješavanje zajedničkih poslova s austrijskom polovicom Austro-Ugarske. U skladu s odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe, hrvatski je bio službeni jezik u banskoj Hrvatskoj i Slavoniji, a hrvatski zastupnici u ugarsko-hrvatskom saboru i spomenutoj ugarskoj delegaciji mogli su se služiti i „jezikom hrvatskim“.⁶ No, prema Šišićevoj analizi, u zajedničkom saboru je hrvatski jezik slabo dolazio do izražaja: u Zastupničkoj kući rijetko se čuo, a u Velikaškoj se gotovo nitko njime nije služio.⁷ Hrvatski i mađarski predstavnici međusobno su najčešće komunicirali na njemačkom jeziku, a hrvatsko ministarstvo u Budimpešti i hrvatski odjeli u drugim ugarskim ministarstvima služili su često kao prevoditeljski uredi za spise koji su pristizali iz Zagreba na hrvatskome jeziku odnosno spise koji su iz ugarskoga središta na mađarskome jeziku upućivani hrvatsko-slavonskim autonomnim tijelima. Zanimljivo je napomenuti da su zastupnici iz „trojedne kraljevine“ u zajedničkom saboru najviše rabili hrvatski jezik na plenarnim sjednicama tog tijela onda kada su opstruirali njegov rad zbog protivljenja željezničarskoj pragmatiki, tj. zakonu prema kojem je mađarski jezik trebao postati službenim jezikom na hrvatsko-slavonskim željeznicama, iako je Hrvatsko-ugarska nagodba izrijekom propisivala da hrvatski kao službeni jezik u Hrvatskoj i Slavoniji vrijedi i za „zajednička“ tijela ili ispostave ugarske vlade na hrvatsko-slavonskome području.⁸

Poslije izvješća o hrvatskome jeziku i hrvatskim govorima u zajedničkom saboru i ugarskoj delegaciji, Ferdo Šišić je napisao literarno-historijsku raspravu o Đuri Šporeru iz Karlovca, koji je 1818. objavio proglas za izdavanje *Oglasnika ilirskog*, ali nije dobio dozvolu za pokretanje novina.⁹ Matica dalmatinska u Zadru tiskala je 1913. dva Ši-

4 Isti, *Herceg-Bosna prigodom aneksije*, Zagreb 1908, 5.

5 S. Radić, *Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu*, Zagreb 1908.

6 I. Bojničić, *Zakoni o ugarsko-hrvatskoj nagodi*, Zagreb 1911, 31.

7 F. Šišić, *O hrvatskom jeziku i o uvrštenju hrvatskih govora u dnevnik zajedničkoga sabora i delegacije*, Zagreb 1911.

8 A. Cieger, *Hrvatski zastupnici u ugarskom saboru (1868-1918)*, u: Fodor, Pál – Sokcsevits, Dénes (szer), *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra. Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*, Budapest/Budimpešta 2015, 461-470.

9 F. Šišić, *O Šporerovim novinama, Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 7, ur. Ivan Milčetić, Zagreb 1912, 49-94.

šićeva predavanja, jedno o hrvatsko-mađarskim odnosima od približavanja Ugarskoj 1790. do revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe 1873. i drugo o Rijeci i riječkom pitanju od 1790. do 1870. godine.¹⁰ Kao redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Šišić je ujedno priredio za tisak *Hrvatske saborske spise* za razdoblje od 1526. do 1630, koji su izašli uoči i za vrijeme Prvoga svjetskog rata u pet knjiga. Prva knjiga *Hrvatskih saborskih spisa* obuhvatila je spise od 1526. do 1536, druga od 1537. do 1556, treća od 1557. do 1577, četvrta od 1578. do 1608. i peta od 1609. do 1630. godine. Priređivač je sabrao tekstove saborskih zaključaka, ali i sve spise i dopise na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku, koji su se odnosili općenito na Sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u tome razdoblju kao i na rasprave o pojedinim predmetima u njegovu djelokrugu. Spise je prikupio istraživanjima u svjetovim i crkvenim arhivima i muzejima u Zagrebu, Beču, Grazu, Ljubljani, Budimpešti, Körmendu, Monyorókeréku (danas Eberau u Austriji) i slovačkim Košicama. Šišića je kao povjesničara zanimalo „da li su saborski zaključci uistinu i provedeni bili, i uopće, kaka ih je sudbina snašla“, kako je naglasio u pregovoru drugoj knjizi saborskih spisa, napisanom u Zagrebu na Petrovo 1915. godine.¹¹

U izdanju Matice hrvatske 1916. ugledao je svjetlo dana popularni Šišićev *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*. To je sintetsko djelo s izmjenama i dopunama doživjelo nekoliko izdanja u tijeku 20. i na početku 21. stoljeća. U izvornom predgovoru Matice hrvatske, napisanom u Zagrebu 14. kolovoza 1916, može se pročitati sljedeće:

„Već se odavna pokazala potreba, da se izdade pregled hrvatske povijesti do najnovijih dana, a napisan kritički na osnovi izvora i naučne literature, pa jasno i razgovijetno. Ovakvu potrebnu knjigu nije tražila samo hrvatska inteligencija, nego i mladež, da joj bude pomoćnom knjigom kod učenja hrvatske povijesti u višim razredima srednjih učilišta. Da udovolji dakle tim željama inteligencije i mlade hrvatske, obratila se Matica Hrvatska na svoga odbornika, profesora hrvatske historije na kr. Sveučilištu u Zagrebu, g. Ferdu pl. Šišića s molbom, da joj priredi takovu knjigu, čemu se on i odazvao. Matica Hrvatska stalno se nada, da će ova knjiga, koja se poglavito obazire na politički (ne ratni), ustavni i kulturni život svega hrvatskoga naroda, pa je prva i jedina knjiga te vrsti u našoj literaturi, naći povoljna odziva. Ona je u neku ruku preteča velike pišćeve ‚Povijesti hrvatskoga naroda‘, koja će izići u redovitim izdanjima Matice Hrvatske, a od koje je prvi svezak – obuhvaćajući doba hrvatskih vladara (do 1102), a s označenim izvorima, kritikom izvora, ilustracijama naučnog značaja i historijsko-geografskim kartama – već spremljen za štampu i na redu da iziđe.“¹²

Poslije toga je Ferdo Šišić na njemačkom jeziku objavio raspravu o izboru nadvojvode Ferdinanda I. Austrijskog za hrvatskog kralja na zasjedanju Hrvatskoga sabora u

10 Isti, *Hrvati i Magjari od god. 1790. do 1873. Rijeka i riječko pitanje od god. 1790. do 1870. sa priloženom „kerpicom“*, Zadar 1913.

11 *Hrvatski saborski spisi*, ur. Ferdo Šišić, knj. 2, Zagreb 1915, VI.

12 F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*, Zagreb 1916, s.a.

Cetinu 1. siječnja 1527. godine.¹³ Nakon što su Osmanlije u kolovozu 1526. na bojnopolju blizu Mohača u južnoj Ugarskoj porazili vojsku posljednjeg ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika II. i slomili Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, Hrvatski sabor je u Cetinu 1. siječnja 1527. izabrao za novoga kralja austrijskog nadvojvodu Ferdinanda Habsburškog, brata rimsko-njemačkog cara Karla V, uz obvezu da uzdržava vojsku za djelotvornu obranu od Osmanlija i poštuje zemaljske povlastice. Samo nekoliko dana nakon cetinskoga izbora, u Dubravi kraj Vrbovca sastao se Slavonski sabor: pod utjecajem kneza Krste Frankopana slavonsko je plemstvo 6. siječnja 1527. izabralo za novoga kralja erdeljskog vojvodu i osmanskog štićenika Ivana Zapolju. Dvostruki izbor novoga vladara izazvao je građanski rat u hrvatskim zemljama između pristaša „njemačke“ (Ferdinandove) i „turske“ (Zapoljine) strane, koji je završio 1538. tajnim sporazumom između Ferdinanda i Zapolje u Velikom Varadinu (danas Oradea u Rumunjskoj). Uz to je Šišić tih godina pisao i o propasti ilirske slobode i postanku JAZU, u čijem je časopisu *Starine* 1918. priopćio dva ljetopisa iz 17. stoljeća, jedan iz Trakošćana i drugi od Petra Keglevića, a predstavio je i spise iz arhiva grofova Pongratz.¹⁴

Poslije raspada Austro-Ugarske i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Ferdo Šišić objavio je važne dokumente o postanku nove južnoslavenske države, a sudjelovao je i u radu izaslanstva Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu, angažirajući se naročito oko jadranskoga pitanja i određivanja granice s Italijom koja je nastojala ostvariti *Londonski ugovor* iz 1915. godine. Zbog spora oko pripadnosti Rijeke objavio je u Parizu na francuskom i engleskom jeziku kratku političku povijest Rijeke s posebnim osvrtom na „riječku krpicu“, komadić papira nalijepljen na Hrvatsko-ugarsku nagodbu s hrvatskim prijevodom mađarskoga teksta u kojem je pisalo da je Rijeka „posebno s ugarskom krunom spojeno tielo“. Pišući o krizi oko Rijeke poslije Prvoga svjetskog rata, Šišić je kritički raspravljao o posljedicama „riječke krpice“ koju je nazvao prijevarom. Pisao je i o Zadru, koji je Rapalskim ugovorom 12. studenoga 1920. pripao Italiji, a sabrao je i objelodanio zbirku akata i dokumenata o jadranskom pitanju na mirovnoj konferenciji u Parizu.¹⁵

Suradujući u beogradskom časopisu *Bratstvo*, Šišić je 1923. obradio „dva hrvatska buntovnika“, Matiju Gupca i Eugena Kvaternika.¹⁶ Prvi je 1573. poveo hrvatsko-slovenske seljake-kmetove protiv feudalne gospode, tražeći ukidanje tlake i daća, slobodu trgovine i bolju obranu od Osmanlija, zbog čega je okrutno mučen i smaknut nakon što je seljački otpor skršen vojnom silom. Drugi je 1871. u selu Bročancu u okolici Rakoviće kraj Slunja podigao bunu protiv austro-ugarske vladavine i osnovao hrvatsku narod-

13 Isti, *Die Wahl Ferdinands I. von Oesterreich zum König von Kroatien*, Zagreb 1917.

14 Isti, Iz arhiva grofova Pongrácza, *Starine*, knj. XXXVI, ur. Ferdo Šišić, Zagreb 1918, 31-80; Isti, Dva ljetopisa XVII. vijeka, Isto, 352-389.

15 *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919*, sabrao Ferdo Šišić, Zagreb 1920; Isti, *Jadransko pitanje na Konferenciji mira u Parizu*, sabrao i objelodanio Ferdo Šišić, Zagreb 1920. Usp. F. Šišić, *Abridged Political History of Rijeka (Fiume)*, Paris 1919; Isti, *Rijeka i Zadar*, Beograd 1921; Isti, *The Fraud of Rijeka (Fiume)*, Paris 1919.

16 F. Šišić, *Dva hrvatska buntovnika*, poseban orisak iz *Bratstva*, 18, Beograd 1923.

nu vladu, ali su vojne vlasti proglasile prijeki sud i za tri dana ugušile bunu, a Kvaternik je ubijen iz zasjede. Tijekom 1920-ih godina Šišić je obradio i pobunu Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, koju je prikazao kao zavjeru ili urotu, iako se radilo o otporu apsolutizmu i protudvorskom pokretu. Obojicu velikaša portretirao je još 1919. u časopisu *Questiones contemporaines* u Parizu kao „hrvatske narodne mučenike“, čiji su posmrtni ostatci iste godine preneseni iz Bečkog Novog Mjesta (Wiener Neustadt) u zagrebačku katedralu.¹⁷

Tih je godina Šišić pisao i o političkoj dimenziji hrvatskoga ilirizma, razvoju političke i državne svijesti kod Hrvata, imenovanju Jelačića banom, hrvatsko-mađarskim odnosima uoči sukoba 1848, srpskom knezu Milošu u Zagrebu, masonstvu u Napoleonovoj Iliriji, borbi za Jadran do početka 19. stoljeća, lovu Hrvata na pruskoga kralja Friedricha II, Eugenu Kvaterniku i Rakovičkoj buni, mađaronsko-ilirskom sukobu i „srpanjskim žrtvama“ 1845. u Zagrebu, Ticanovoj buni 1807. u Srijemu, banu Jelačiću na temelju „neštampane historije baruna Neustädtera“, ideji mađarske emigracije o Podunavskoj konfederaciji na temelju podataka iz bečkih i peštanskih arhiva, 400. obljetnici izbora Ferdinanda I. za hrvatskoga kralja, krajiškim pukovnijama u Napoleonovu pohodu na Rusiju 1812. i drugim temama. U jugoslavenskoj je prijestolnici 27. svibnja 1923. održao predavanje o ideji države kod Hrvata, a Glavni odbor Jadranske straže u Beogradu objavio mu je 1927. raspravu o postanku geografskog pojma Dalmacije od antike preko srednjega vijeka do moderne epohe i pitanja sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom.¹⁸ O tome je Šišić pisao još prije Prvoga svjetskog rata, a rasprava je kasnije prevedena na francuski i njemački jezik.

Naročitu pozornost tijekom 1920-ih i ranih 1930-ih godina poklonio je Ferdo Šišić bosanskom i srijemskom (đakovačkom) biskupu Josipu Jurju Strossmayeru i zagrebačkom kanoniku Franji Račkom, vođama hrvatskih narodnjaka koji su u drugoj polovici 19. stoljeća promicali zamisao o kulturnom i političkom zajedništvu Južnih Slavena. To je i razumljivo s obzirom da je dotična zamisao oživotvorena 1918. u prvoj jugoslavenskoj državi, iako ta država nije zaživjela kao ravnopravna zajednica južnoslavenskih naroda, kakvom su je u svoje vrijeme zamišljali narodnjački prvaci, nego kao proširena Srbija, kolebajući se tijekom dvaju desetljeća svojega postojanja između ograničenog parlamentarizma i otvorenog apsolutizma.¹⁹ O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga 1928. održao je Šišić predavanje o njegovu životu i radu, a Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu tiskala je između 1928. i 1931. monumentalnu *Korespondenciju Rački-Strossmayer* od 1860. do 1894. u četiri knjige. Korespondenciju je uredio Šišić, a to je i danas kapitalna zbirka izvora za hrvatsku povijest druge polovice

17 Isti, *Zavjera Petra Zrinskoga i Frana Frankopana*, Beograd 1921; Isti, *Zavjera Zrinsko-Frankopanska (1664-1671)*, Zagreb 1926.

18 Isti, *Kako je posato današnji geografski pojam Dalmacije i pitanje sjedinjenja s Hrvatskom*, Beograd 1927.

19 Isti, *Biskup Štrossmajer i južnoslovenska misao*, Beograd 1922; Isti, *Ideje biskupa Štrossmajera*, Beograd 1928.

19. stoljeća. Uz to je Šišić 1933. zasebno objavio Strossmayerove dokumente i korespondenciju, a pisao je i o sukobu između Strossmayera i cara Franje Josipa 29. travnja 1867. na temelju neobjavljenih izvora.²⁰

Ferdo Šišić je 1929. održao predavanje na svečanoj proslavi o 350. obljetnici grada Karlovca, utemeljenog prema modelu idealnog zvjezdastog renesansnog grada sa šest krakova i predodređenog za glavnu krajišku ratnu tvrđavu koja je sagrađena na močvarnom sutoku četiriju rijeka (Kupa, Korana, Mrežnica i Dobra) i okružena bedemima od debelih slojeva nabijene zemlje radi učinkovitije obrane od topovskih kugli. Pisao je i o talijanskom ministru vanjskih poslova barunu Sidneyu Sonninu i Mađarima za vrijeme Prvoga svjetskog rata, memoarima mađarskog političara grofa Teodora Batthyányja, *Načertanijama* srbijanskog ministra unutarnjih poslova Ilije Garašanina, posjetu zagrebačkih studenata Srbiji u travnju 1912, političkom raspoloženju u Hrvatskoj u prvoj polovici 1913, pokušaju atentata Luke Jukića na kraljevskog povjerenika Slavka Cuvaja, 100. obljetnici zaključaka donesenih 1830. na saborima u Zagrebu i Požunu, austro-ugarskoj okupaciji i aneksiji Bosne i Hercegovine, nastanku Rapalskog ugovora između Londonskoga ugovora i Wilsonova povratka u SAD, Josi Krmpotiću i Crnoj Gori 1788, prvim slikama vjesnika likovnog modernizma Vlahe Bukovca, pismima Ilariona Ruvarca Franji Račkome, uzdignuću Zagrebačke biskupije na čast nadbiskupije, Srbima i Hrvatima u očima ruskog carskog ministra vanjskih poslova Sergeja Dimitrijeviča Sazonova na početku 1914, Jurju Križaniću kao ocu sveslavenske ideje, Rijeci na mirovnoj konferenciji u Parizu i u Rapalskom ugovoru, Londonskom ugovoru i Mađarima, Osijeku u „historijskim danima“ 1848, čehoslovačkom predsjedniku T. G. Masaryku i Jugoslavenima, francuskoj vladavini u hrvatskim i slovenskim krajevima od 1806. do 1814, političaru i povjesničaru Natku Nodilu, europskoj krizi 1912. u povodu izlaska Srbije na Jadran, vladiki Radi i banu Jelačiću i drugim temama.

Osim što je iznova pisao o političkoj dimenziji hrvatskoga ilirizma i ideji mađarske emigracije o Podunavskoj konfederaciji, Ferdo Šišić je u nakladi Jadranske straže u Splitu 1933. objavio knjigu o politici Italije prije Prvoga svjetskog rata i postanku Londonskoga ugovora²¹, a 19. svibnja 1934. održao je predavanje o osnivanju JAZU. Nadalje je pisao o hrvatskoj historiografiji od 16. do 20. stoljeća, hrvatskoj povijesti u periodizaciji jugoslavenske historije, Bosansko-đakovačkoj biskupiji i đakovačkoj katedrali, stogodišnjici *Novina horvatzkih* kao prvih novina samo na hrvatskome jeziku, Londonskom ugovoru, Friedjungovu procesu, Ljudevitu Gaju, značaju seljačke bune Matije Gupca, „pohlepnim aspiracijama Beča na naš račun“ i drugim temama.

U spomen-knjizi *Obzor*, tiskanoj u povodu 75. obljetnice tih novina, opisao je kako je Hrvatska 1861. izgubila Međimurje. Balkanski institut u Beogradu objavio mu je 1937. knjigu *Jugoslovenska misao*, u kojoj je opisao povijest ideje „jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja“ u prizmi hrvatske i srpske prošlosti od 1790. do

²⁰ *Josip Juraj Strossmayer: dokumenti i korespondencija*, uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1933; *Korespondencija Rački-Strossmayer*, knj. I-IV, uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1928-1931.

²¹ F. Šišić, *Predratna politika Italije i postanak Londonskog pakta*, Zagreb 1933.

1918. godine. Sadržaj knjige razrađen je u 17 tema: „Odnosi Hrvata i Mađara i njihovi sporovi“, „Narodni oslobodilački ustanci u Srbiji“, „Karađorđe i Napoleonova Ilirija“, „Preteče Ilirskog Pokreta“, „Ljudevit Gaj i značaj Ilirskog Pokreta“, „Načertanije’ Ilije Garašanina“, „Hrvatsko-srpski pokret 1848-1849“, „Štrossmayer i Rački“, „Za vlade kneza Mihajla“, „Hrvatsko-ugarska Nagoda“, „Riječko Pitanje“, „Slovenci i Jugoslovenska misao“, „Svetozar Marković“, „Hercegovačko-bosanski ustanak i Petar Mrkonjić“, „Borba oko deobe turske baštine“, „Okupacija Bosne i Hercegovine i Jugoslovenska misao“ i „Od 1903. do 1918.“²²

Osim što je u povodu 100. obljetnice Hrvatskoga narodnog preporoda u pariškom časopisu *Le Monde slave* objavio raspravu o genezi i značaju Ilirskog pokreta, Ferdo Šišić je u Beogradu 1937. objavio studiju o tome kako je Jelačić 1848. postao hrvatskim banom. Na sjednici Historičko-filozofičkog razreda JAZU 28. ožujka 1938. prihvaćena je njegova rasprava o politici Habsburgovaca prema Hrvatima do Leopolda I. Pisao je i o 60. obljetnici okupacije odnosno 30. obljetnici aneksije Bosne i Hercegovine, imajući na umu diplomatsku stranu tih događaja. U *Zborniku za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda* 1938. objavio je sabrane isprave iz Državnoga arhiva u Beču o Bosni i Hercegovini za vrijeme Omer-paše Latasa, a godinu dana prije smrti tiskao je studiju o inozemnom podrijetlu roda Ljudevita Gaja, vođe hrvatskih preporoditelja u prvoj polovici 19. stoljeća.²³

Zaključno se može reći da prinosi Ferde Šišića hrvatskoj povijesti ranoga novoga vijeka i 19. stoljeća, kako oni koji su spomenuti u ovome osvrtu, tako i oni koji njime nisu mogli biti obuhvaćeni, danas više ne predstavljaju jedini mogući pristup toj problematici, ali se oni i pored svoje djelomične uvjetovanosti društveno-povijesnim mijenama tijekom prve polovice 20. stoljeća odlikuju izuzetnom snagom izraza markantnog povjesničara koji je na temelju studioznog uvida u arhivske i druge izvore neumorno i kritički posredovao spoznaje o autentičnim povijesnim ličnostima, zbivanjima, pojavama i procesima na hrvatskome prostoru u prošlom vremenu.

22 Isti, *Jugoslovenska misao*, Beograd 1937.

23 Isti, „Bosna i Hercegovina za vezirovanja Omer-paše Latasa (1850-1852)“, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, knj. 13, Subotica 1938; Isti, *Kako je došlo do okupacije a onda do aneksije Bosne i Hercegovine (1878 odnosno 1908)*, Zagreb 1938; Isti, *Kako je Jelačić postao banom?*, Beograd 1937; Isti, *Podrijetlo Gajeva roda*, Isti, *Politika Habsburgovaca spram Hrvata do Leopolda I*, Zagreb 1939.